

วิเคราะห์จิตรกรรมสักขาลายวัดภูมินทร์กับความเชื่อทางศาสนา An Analysis of the Sak Kha Lai Murals at Wat Phumin and Religious Beliefs

Received 28 July, 2025

วิโรจ นาคชาตรี¹

Revised 30 October, 2025

Wiroj nakchatri

Accepted 15 December, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้วิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาระหว่างการสักขาลาย (บทบันทึกบนเรือนร่าง) กับ จิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ (บทบันทึกสาธารณะ) การสักขาลายซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้มีความสำคัญในฐานะพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นชายที่สมบูรณ์ เป็นทุนทางสัญลักษณ์ที่สร้างสถานะทางสังคมจนถึงขั้นลดหย่อนค่าสินสอด และเป็นเครื่องประกอบสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ “ลาวพุงดำ” การสักขาลายเป็นภาพสะท้อนของโลกทัศน์แบบผสมผสานที่รวมความเชื่อท้องถิ่น (ผี) เข้ากับพระพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์ ในขณะเดียวกัน จิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ซึ่งเป็นมรดกที่จับต้องได้ ไม่เพียงบันทึกวิถีชีวิตชาวน่าน แต่ยังมีบทบาทเชิงรุกในการรับรองและให้ความชอบธรรมแก่ประเพณีการสักขาลาย ผ่านการนำเสนอภาพบุคคลสักลายอย่างให้เกียรติในเรื่องเล่าชาดก โดยเฉพาะ “คัทธิธนะกุมารชาดก” ซึ่งอาจเป็นอุปถัมภ์ทางการเมืองที่สะท้อนสถานะของเมืองน่านในฐานะเมืองประเทศราชของสยาม การปรากฏภาพบุคคลสักขาลายอย่างโดดเด่นในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของพระวิหาร ถือเป็นการประกาศว่าความเชื่อทั้งสองระบบสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน ในยุคที่การสักขาลายกำลังเลือนหายไป จิตรกรรมวัดภูมินทร์ได้เปลี่ยนบทบาทจากกระจกสะท้อนสังคมมาเป็น “คลังข้อมูลทางวัฒนธรรม” ขึ้นสุดท้ายที่พิทักษ์ความทรงจำของชาวน่านในอดีต และก่อให้เกิดพลวัตของการตีความใหม่ ดังเช่นภาพ “ปู่ม่านย่าม่าน” ที่ความหมายดั้งเดิม “ความเป็นชายชาติวีร” ถูกผลิตซ้ำในความหมายใหม่ “รักอมตะ” เพื่อตอบสนองการท่องเที่ยว

คำสำคัญ: สักขาลาย จิตรกรรมฝาผนัง โลกทัศน์แบบผสมผสาน วัดภูมินทร์ มรดกวัฒนธรรม

¹ รองศาสตราจารย์ภาควิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง e-mail: rojnakchatri@gmail.com

Assoc. Prof. in Department of Philosophy, Faculty of Humanities, Ramkhamhaeng University.

e-mail: rojnakchatri@gmail.com

Abstract

This article analyzes the interdependent relationship between *sak khalai* (traditional ritual tattooing), a corporeal record, and the mural paintings of Wat Phumin, a public record. *Sak khalai*, an intangible cultural heritage, holds significance as a rite of passage into full manhood, as symbolic capital that established social status to the extent of reducing dowries, and as a constructor of the ethnic identity of “Lao Phung Dam” (Black-Bellied Lao). It reflects a syncretic worldview that completely integrates local animistic beliefs (ghosts) with Buddhism. Meanwhile, the mural paintings of Wat Phumin, a tangible heritage, not only record the lifestyle of the Nan people but also play an active role in endorsing and legitimizing the *sak khalai* tradition through the honorable depiction of tattooed figures in Jataka tales. This is particularly evident in the “Khattana Kumara Jataka”, which may serve as a political allegory reflecting Nan's status as a vassal state of Siam. The prominent depiction of tattooed individuals within the sacred space of the vihara declares the harmonious coexistence of the two belief systems. At a time when the practice of *sak khalai* is fading, the Wat Phumin murals have transformed from a societal mirror into the final “cultural archive” safeguarding the memory of the Nan people of the past. This has given rise to a dynamic of reinterpretation, as seen in the “Puman-Yaman” image, whose original meaning “masculinity” has been recontextualized as a new meaning “eternal love” in response to tourism.

Keywords: Sak Kha Lai, Mural paintings, Syncretic worldview, Wat Phumin, Cultural heritage

บทนำ

การสักรายลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่สำคัญและเก่าแก่ในอาณาจักรล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดน่าน ซึ่งเป็นหัวเมืองที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันโดดเด่น ในอดีตการสักรายลายไม่ได้เป็นเพียงการตกแต่งร่างกาย แต่เป็นสัญลักษณ์ที่ฝังรากลึกในวิถีชีวิตและความเชื่อ เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นชายชาติ การเปลี่ยนผ่านวัย สถานะทางสังคม และความมั่นคงทางจิตวิญญาณ ในขณะเดียวกัน จิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ ซึ่งรังสรรค์โดยหนานบัวผัน ศิลปินเชื้อสายไทลื้อ ก็ได้กลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชิ้นสำคัญ ที่ทำหน้าที่เป็นบันทึกสะท้อนความเชื่อ ค่านิยม และวิถีชีวิตของผู้คนในอดีต

อย่างไรก็ตาม ประเพณีการสักรายลายแบบดั้งเดิมซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นส่วนสำคัญของอัตลักษณ์ชาวล้านนาและชาวน่าน กำลังเผชิญกับความท้าทายและความเสี่ยงที่จะเลือนหายไปตามกาลเวลา ปัจจุบันความนิยมในการสักรูปแบบนี้ลดลงอย่างมาก อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ค่านิยมที่เปลี่ยนไป และอิทธิพลจากวัฒนธรรมภายนอก จนเหลือเพียงผู้สูงอายุไม่กี่คนที่ยังคงมีรอยสักเหล่านี้ปรากฏอยู่บนร่างกาย

โดยที่จังหวัดน่านดำรงอยู่ในพื้นที่ซับซ้อน ถูกโอบล้อมด้วยทิวเขาสลับ จนเกิดนิภาพความเป็นดินแดนห่างไกลและโดดเดี่ยว ทว่าในความเป็นจริง สภาพภูมิศาสตร์ดังกล่าวกลับมิได้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทางวัฒนธรรม แต่ทำหน้าที่เป็นปัจจัยหล่อหลอมให้เกิดอัตลักษณ์ทางศิลปะและสังคมที่มีความเข้มแข็งและมีลักษณะเฉพาะตัวอย่างสูง ที่โดดเด่นคือ น่านมีอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่เข้มข้นและมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ที่สำคัญคือ น่านมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมบางประการที่คล้ายคลึงกับศิลปะพม่า การผสมผสานนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างสะเปะสะปะ แต่ถูกกลั่นกรองและปรับให้เข้ากับบริบททางสังคมและความเชื่อของชาวน่าน จนก่อเกิดเป็น “สกุลช่างเมืองน่าน” ที่มีความโดดเด่นและเป็นที่ยอมรับ

ในบริบททางการเมืองช่วงที่จิตรกรรมวัดภูมินทร์ถูกสร้างขึ้น น่านมีสถานะเป็นเมืองประเทศราชของสยาม สถานะดังกล่าวอาจสร้างแรงกดดันให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมกับศูนย์กลางอำนาจ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นในน่านกลับเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ ยิ่งกว่านั้นการที่ศิลปะ โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังที่เน้นย้ำรายละเอียดของวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างเข้มข้น ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกายแบบไทลื้อ ทรงผม หรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสักรายลาย สามารถตีความได้ว่ามิใช่เป็นเพียงการบันทึกภาพตามความเป็นจริง แต่เป็นการ “แสดงอัตลักษณ์” อย่างมีนัยสำคัญในสภาวะที่อำนาจทางการเมืองอาจถูกจำกัด โดยที่ศิลปะได้กลายเป็นพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการประกาศถึง

ความมีตัวตน ความภาคภูมิใจ และความแตกต่างทางวัฒนธรรมของตนเองอย่างทรงพลัง โดยเฉพาะ การแสดงออกทางวัฒนธรรมสองรูปแบบได้ปรากฏขึ้นอย่างโดดเด่นและมีความเชื่อมโยงกันอย่าง ลึกซึ้ง คือประเพณีการสักขาลาย (สักขา) และจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างจิตรกรรมสักขาลายและความเชื่อทางศาสนาในบริบทของ เมืองน่าน อาศัยกรอบแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมลึกซึ้ง ดังนี้

1. แนวคิดเรื่องโลกทัศน์แบบผสมผสาน (Syncretic Worldview)

ด้วยหัวใจสำคัญของวัฒนธรรมล้านนาคือ ความเชื่อแบบผสมผสานที่พระพุทธศาสนาไม่ได้เข้า มาลบล้างความเชื่อดั้งเดิมเรื่อง “ผี” ทั้งวิญญาณบรรพบุรุษและพลังเหนือธรรมชาติ แต่ระบบความ เชื่อทั้งสองสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืนและเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ประเพณีการสักขา ลายเป็นภาพสะท้อนที่ชัดเจนที่สุดของโลกทัศน์นี้ โดยรอยสักถูกเชื่อว่ามีทั้ง “พุทธคุณ” จาก คาถาอาคม และพลังป้องกันภัยจากความเชื่อดั้งเดิม จิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ได้ทำหน้าที่เป็น พื้นที่ในการรับรองความเชื่อแบบผสมผสานนี้ โดยการนำเสนอภาพบุคคลสักลายซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของ ความเชื่อดั้งเดิม เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

ภาพที่ 1 จิตรกรรมทางพระพุทธศาสนาและทหารสักขาลายในพระอุโบสถ วัดภูมินทร์

2. แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์และพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน (Rite of Passage)

แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ของ Hall และ du Gay (1996) อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นทางสังคมและวัฒนธรรม การสักรายการทำหน้าที่เป็น “พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน” ที่สำคัญยิ่งในการเปลี่ยนสถานะจากเด็กชายสู่ความเป็นชายที่สมบูรณ์ในสังคมล้านนา รอยสักที่ปรากฏบนร่างกายจึงเป็นเครื่องหมายทางกายภาพที่จับต้องได้ของอัตลักษณ์ใหม่นี้ ซึ่งบ่งบอกถึงความอดทน ความกล้าหาญ และความพร้อมในการรับผิดชอบต่อครอบครัวและชุมชน เมื่อประเพณีนี้กำลังเลือนหายไป จึงอาจพิจารณาได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ของ “อัตลักษณ์ที่กำลังเลือนหายไป”

3. แนวคิดเรื่องทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic Capital)

แนวคิดเรื่องทุนทางสัญลักษณ์ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) (อ้างใน Easy Sociology, n.d.-a) รอยสักสามารถวิเคราะห์ได้ในฐานะ “ทุนทางสัญลักษณ์” ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงเครื่องหมายทางวัฒนธรรม แต่เป็นสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ซึ่งสามารถแปลงไปเป็นผลตอบแทนทางสังคมได้ ชายที่มีรอยสักจะได้รับการยอมรับนับถือในสังคม เป็นที่หมายปองของสตรี และอาจได้รับประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ เช่น การลดค่าสินสอดในการแต่งงาน รอยสักจึงเป็นการลงทุนในตัวตนทางสังคมและจิตวิญญาณ ซึ่งสังคมสามารถ “อ่าน” และให้คุณค่ากลับคืนมาในรูปแบบของสถานะและโอกาสที่ดีกว่า

4. แนวคิดเรื่องมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage)

ตามนิยามของ UNESCO มรดกทางวัฒนธรรมแบ่งออกเป็นสองประเภทหลัก คือ มรดกที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ในกรณีศึกษาครั้งนี้ จิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จัดเป็น “มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้” ในขณะที่ประเพณีการสักรายการ ซึ่งประกอบด้วยองค์ความรู้ เทคนิค พิธีกรรม และความเชื่อ จัดเป็น “มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” ในหมวดงานช่างฝีมือดั้งเดิม และแนวปฏิบัติทางสังคม ความสำคัญของการศึกษาครั้งนี้จึงอยู่ที่การใช้มรดกที่จับต้องได้มาเป็นหลักฐานสำคัญในการทำความเข้าใจมรดกที่จับต้องไม่ได้ซึ่งกำลังจะเลือนหายไป

5. แนวคิดเชิงเครื่องหมาย (สัญลักษณ์) การวิเคราะห์จิตรกรรมและรอยสักในฐานะ “บทบันทึก”

กรอบในการวิเคราะห์ข้อมูล

กรอบการวิเคราะห์หลัก คือ การมองปรากฏการณ์ทั้งสองในฐานะ “บทบันทึกทางวัฒนธรรม” ที่มีความสัมพันธ์เชิงโต้ตอบกัน ดังนี้

1) รอยสักในฐานะ “บทบันทึกบนเรือนร่าง” เป็นการจารึกอัตลักษณ์ ความเชื่อ และสถานะทางสังคมลงบนผิวหนังของปัจเจกบุคคลโดยตรง เป็นคำประกาศส่วนตัวที่สาธารณะสามารถมองเห็นได้

2) จิตรกรรมในฐานะ “บทบันทึกสาธารณะ” เป็นงานศิลปะที่ได้รับการอุปถัมภ์จากชนชั้นปกครอง ทำหน้าที่บันทึก ตีความ และที่สำคัญที่สุดคือ “ให้การรับรองและให้ความชอบธรรม” แก่ประเพณีและวัฒนธรรมที่ถูกจารึกไว้บนเรือนร่างของผู้คน

การวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารโดยการจัดหมวดหมู่เพื่อสังเคราะห์ภาพรวมของบริบททางประวัติศาสตร์ ความสำคัญของการสัก และลักษณะเด่นของจิตรกรรม

การวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์ในจิตรกรรมโดยตีความภาพจิตรกรรมฝาผนังในฐานะ “เครื่องหมาย” โดยวิเคราะห์องค์ประกอบต่าง ๆ เช่น การวาดภาพบุคคล การแต่งกาย รอยสัก และการจัดวางองค์ประกอบภาพ เพื่อถอดรหัสความหมายทางวัฒนธรรมและสังคมที่แฝงอยู่เบื้องหลัง

การสังเคราะห์และตีความโดยนำผลการวิเคราะห์จากข้อมูลทั้งสองส่วนมาสังเคราะห์เข้าด้วยกัน เพื่ออธิบายความสัมพันธ์เชิงเชื่อมโยงระหว่างการสักขาลายกับจิตรกรรมฝาผนังในการสะท้อนความเชื่อแบบผสมผสาน

ผลการวิเคราะห์

1. การสักขาลายในฐานะ “บทบันทึกบนเรือนร่าง”

การสักขาลาย หรือ “สักขา” มิได้เป็นเพียงการตกแต่งร่างกาย หากแต่เป็นสถาบันทางสังคมและวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่เป็น “บทบันทึกบนเรือนร่าง” โดยใช้กรอบแนวคิดเรื่องพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน ทูนาทางสัญลักษณ์ และโลกทัศน์แบบผสมผสาน เพื่อแสดงให้เห็นว่ามันทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการประกอบสร้างตัวตนของบุรุษ กำหนดลำดับชั้นทางสังคม และสร้างความมั่นคงทางจิตวิญญาณให้แก่ผู้คนในยุคนั้น ได้แก่

1) พิธีกรรมเปลี่ยนผ่านจาก “ชาขาว” สู่ความเป็นชายที่สมบูรณ์

ในสังคมล้านนาโบราณ การสักขาลายถือเป็นพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในชีวิตลูกผู้ชาย เป็นเส้นแบ่งที่ชัดเจนระหว่างความเป็นเด็กและความเป็นผู้ใหญ่ ความเจ็บปวดทางกายที่เกิดจากการสักถือเป็นหัวใจสำคัญของพิธีกรรม ดังที่ พระสมุห์สมาน กิจจาสาโร (การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 มีนาคม 2567) ได้เล่าให้ฟังว่า “วัฒนธรรมการสักขาลาย เป็นบทพิสูจน์

ความอดทนและอัตลักษณ์ของผู้ชายล้านนา” การสักขาลายจึงเป็นบททดสอบความอดทน ความกล้าหาญ และความเข้มแข็งทางจิตใจ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของความเป็นชายที่สมบูรณ์”

ภาพที่ 2 การแต่งกายและสักขาลาย จากวัดภูมินทร์

และภาพจำลองจิตรกรรม จาก Adul Tanthakosai <https://www.facebook.com/dpgmaster>

ผู้ชายที่ไม่ผ่านการสักขาลายจะถูกมองว่ายังไม่เป็นชายโดยสมบูรณ์ และมักตกเป็นเป้าของการดูแคลนและเยาะเย้ยในสังคม อาจถูกล้อเลียนว่ามี “ขาขาวเหมือนผู้หญิง” ไม่เป็นที่ยอมรับในหมู่เพื่อนฝูง และไม่เป็นที่หมายปองของสตรี ดังคำกล่าวที่ว่า “เกิดเป็นป้อจาย ขาบลายก็อายเขียด” (เกิดเป็นผู้ชาย ถ้าขาไม่ลายก็อายเขียด) สะท้อนถึงแรงกดดันทางสังคมและความคาดหวังต่อบทบาททางเพศของบุรุษในยุคนั้นได้อย่างชัดเจนที่สุด ดังนั้นรอยสักที่ปรากฏบนผิวหนังจึงเปรียบเสมือนประกาศนียบัตรที่มองเห็นได้ เป็นเครื่องยืนยันว่าชาย ผู้นั้นได้ผ่านบททดสอบแห่งความเป็นชายมาแล้ว และพร้อมที่จะแบกรับบทบาทและความรับผิดชอบของผู้ใหญ่ในสังคม

2) เศรษฐศาสตร์เชิงสังคม-จิตวิญญาณ รอยสักในฐานะทุนทางสัญลักษณ์

นอกเหนือจากการเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นชายแล้ว การสักขาลายยังมีบทบาทสำคัญในการกำหนดสถานะและสร้างโอกาสทางสังคมให้แก่บุรุษ อาจกล่าวได้ว่ารอยสักทำหน้าที่เป็น “ทุนทางสัญลักษณ์” ตามแนวคิดของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ซึ่งได้เป็นเพียงความเชื่อส่วนบุคคลหรือแฟชั่น แต่เป็นสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งสามารถแปลงไปเป็นผลตอบแทนทางสังคมและเศรษฐกิจได้ หลักฐานชี้ให้เห็นว่ารอยสักเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการเลือกคู่ครอง สตรีและครอบครัวของฝ่ายหญิงมักให้ความสำคัญกับชายที่มีรอยสัก เพราะเชื่อว่าเป็นผู้ที่มีความอดทนอดกลั้น เข้มแข็ง และสามารถปกป้องคุ้มครองครอบครัวจากภัยอันตรายต่าง ๆ ได้ ที่น่าสนใจที่สุดคือ สีนสอดทองหมั้นในการแต่งงานอาจได้รับการลดหย่อนลง หากฝ่ายชายมีลายสักที่แสดงถึงความเป็นชายชาตรีอย่างชัดเจน

ปรากฏการณ์นี้เผยให้เห็นถึง “เศรษฐศาสตร์เชิงสังคม-จิตวิญญาณ” ของรอยสัก ที่ซึ่งความเชื่อทางจิตวิญญาณถูกแปรเปลี่ยนไปเป็นความได้เปรียบทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม กระบวนการนี้เกิดขึ้นอย่างเป็นเหตุเป็นผล กล่าวคือ ความเชื่อที่ว่ารอยสักให้พุทธคุณด้านความอยู่ยงคงกระพันและป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ได้ ซึ่งเป็น “คุณค่าทางจิตวิญญาณ” ได้สร้างความไว้วางใจในตัวผู้สักในสายตาของคนในชุมชน ความไว้วางใจนี้จะถูกแปลงไปเป็น “คุณค่าทางสังคม” เช่น ความเป็นที่หมายปองในการแต่งงาน และอาจนำไปสู่ “ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ” เช่น การลดค่าสินสอดได้ในที่สุด รอยสักจึงไม่ใช่แค่เครื่องหมายของความเชื่อ แต่เป็นสัญญาณของการลงทุนในตัวเองอย่างมีความรับผิดชอบ ซึ่งสังคมสามารถ “อ่าน” และให้การยอมรับในรูปแบบของสถานะและโอกาสที่ดีกว่าในชีวิต

3) อำนาจแห่งอักษรภาพบนผิวหนัง

ลวดลายสักเหล่านี้คือภาพสะท้อนที่ชัดเจนที่สุดของโลกทัศน์แบบผานของชาวน่าน ซึ่งเป็นการผนวกรวมความเชื่อดั้งเดิมในอำนาจเหนือธรรมชาติเข้ากับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน ลวดลายแต่ละชนิดมีความหมายและคุณสมบัติเฉพาะตัว เปรียบเสมือนเกราะป้องกันทางจิตวิญญาณที่ผนวกรวมความเชื่อด้านพุทธคุณ (พุทธ) และอำนาจเหนือธรรมชาติ (ผี) เข้าไว้ด้วยกัน

พลังจากความเชื่อดั้งเดิม (ผี) และความเชื่อในพลังอำนาจของสัตว์ต่าง ๆ ถูกนำมาใช้เพื่อการป้องกันและเสริมสร้างคุณสมบัติที่พึงประสงค์ เช่น การสักรูปเสือเชื่อว่าจะเสริมอำนาจบารมี พญานาคเชื่อว่าจะทำให้คงกระพัน ลิงลมสื่อถึงความว่องไวในการหลบหลีกภัยอันตราย โดยเฉพาะมอม ที่เชื่อว่าจะทำให้ผู้สักมีฤทธิ์เดช คงกระพันชาตรีและมีเมตตามหานิยม ที่สำคัญคือพลังจากพุทธคุณ (พุทธ) ควบคู่ไปกับลวดลายรูปสัตว์ รวมทั้งการสักอักขระเลขยันต์ต่าง ๆ ด้วยอักษรขอมโบราณหรืออักษร

ธรรมล้ำนา ซึ่งเชื่อว่าพระคาถาและอักขระศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้มีพุทธคุณช่วยเสริมความเป็นสิริมงคลและป้องกันคุณไสยมนตร์ดำได้ ดังที่ พระสมุห์สมาน กิจจสาโร (การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 มีนาคม 2567) ได้กล่าวว่า “การสักขาลายมักมาจากความเชื่อไสยศาสตร์ หรือที่เรียกกันว่า “สักยันต์” เชื่อว่าเมื่อสักลงไปแล้วจะทำให้มีโชคลาภ แคล้วคลาด ปลอดภัย อยู่ยงคงกระพัน และพ้นจากอันตรายต่าง ๆ”

การสักขาลายหรือที่เรียกโดยทั่วไปว่า “สักเตี้ยวก้อม” นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการเชื่อมโยงความกล้าหาญและความสามารถในการรบของทหารเข้ากับพลังศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะการสัก “มอม” และรอยสักรูป “พระมาน” หรือ “หนุมาน” ซึ่งเชื่อว่าเป็นมหาอำนาจ คงกระพันชาตรี เมตตามหานิยม รวมถึงการสักสัตว์หิมพานต์ต่าง ๆ ด้วย ดังนั้นการสักขาลายจึงไม่ได้เป็นเพียงเครื่องประดับ แต่เป็นที่มาของพลังที่ช่วยให้พวกเขาปฏิบัติหน้าที่ในเรื่องราวอันศักดิ์สิทธิ์นั้นได้สำเร็จ จิตรกรรมที่วัดภูมินทร์จึงเป็นการให้ความชอบธรรมแก่การสักในฐานะที่เป็นเครื่องมือเสริมสร้างคุณธรรมและความกล้าหาญที่สอดคล้องกับคติทางพระพุทธศาสนา

ภาพที่ 3 ทหารสักขาลาย

สำหรับสีที่สัก คือ สีดำ (เทา-น้ำเงิน) สักส่วนท้องน้อยถึงเข่า ซึ่งมีลวดลายที่หลากหลาย ทั้งขาลาย แบบเน้นลาย สักขาดำ สักขาดำเน้นรูป และสักรูปเล็กน้อย ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิให้ความเห็นตรงกัน ดังที่ อาจารย์สมเจตน์ วิมลเกษม (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 มีนาคม 2567) ได้อธิบายว่า “ลายสักนี้มีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้สักและผู้ถูกสักจะตกลงกัน ทั้งความถนัดของอาจารย์ ความอดทนของผู้ถูกสัก ระยะเวลาการสัก ทั้งความยาก-ง่ายของรูป ที่สำคัญคือ ค่าใช้จ่ายในการสักที่สัมพันธ์กับยาสักซึ่งมีส่วนผสมแตกต่างกัน ทำให้สีต่างกันคือ มีทั้งดำ เทา น้ำเงิน

ภาพที่ 4 ลายสัก จาก <https://www.finearts.go.th/nanmuseum/view/36323>-สักขาลาย., 5 พค.

2567

ภาพที่ 5 สักขาลายปูม่าน

4) สักขาลายอัตลักษณ์ “ลาวพุงดำ”

การสักขาลายยังทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายประกอบการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านคำเรียกที่คนจากภายนอกใช้เรียกชาวล้านนาในอดีต คือ “ลาวพุงดำ” คำนี้เป็นคำที่คนในภาคกลางหรือสยามใช้เรียกกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในดินแดนล้านนาซึ่งรวมถึงน่าน อันเนื่องมาจากการสังเกตลักษณะทางกายภาพที่โดดเด่นที่สุด คือ ประเพณีการสักหมึกสีดำหนาแน่นตั้งแต่บริเวณเอวหรือท้อง (พุง) ไหลลงมาจนถึงหัวเข่าหรือโคนขา ดังที่ คาร์ล บ็อค (Carl Bock) ซึ่งเข้ามาสำรวจดินแดนสยาม ได้กล่าวถึงการสักของชาวพื้นเมืองที่พบเห็นในพื้นที่ล้านนาและได้ให้ช่างสักเขียนรูปรอยสักขณะที่อยู่จังหวัดลำปาง และได้บันทึกไว้ว่า “การสักใช้เป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นลูกผู้ชาย ความกล้าหาญและความอดทนที่สามารถฝึกฝนให้เคยชินต่อความเจ็บปวดได้ด้วยความสมัครใจ” เป็นการสักสีดำ “ไม่ว่าชายจากหรือพระราชาก็ใช้ฝีมือของอาจารย์ผู้ถือการสักเป็นอาชีพเท่ากันหมด ลวดลายที่ใช้นั้นมีไว้ให้เลือกตามความประสงค์ของผู้ที่มาสักหรือความสามารถของผู้สัก

สีที่ใช้ใช้นั้นทำจากควันของน้ำมันหมูจุดไฟ เขม่าที่ได้ก็เก็บเอาไว้ในหม้อดินและผสมเข้ากับน้ำดีของวัวป่า หมี่หรือหมู ผสมน้ำเล็กน้อยเพื่อให้ได้ส่วนถูกต้อง พอเอาธูปเข้าไปเพียงครั้งเดียวก็ลบสีนี้ไม่ออก ... ลวดลายที่สักกันก็ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น จำกตอยู่แต่รูปสัตว์ เช่น ค้างคาว หนู แร้ง นกหรือสัตว์ร้าย ที่เด่นอยู่ในบรรดาสัตว์ร้ายทั้งหลายก็คือราชสีห์ในนิยาย... รวมทั้งสัตว์ประหลาดรูปร่างแปลก ๆ ต่าง ๆ ด้วย....คำอธิบายรูปภาพของแกมมีอยู่ว่า นกในระหว่างรอยหยัก ๆ รอบเอวคือนกยูง สัตว์ใหญ่ทั้งสี่ตัวคือนกแร้ง ไต่ลงมาเป็นนกแร้ง” (บ็อค, 2529, น. 86)

ภาพที่ 6 สักขาลายล้านนา จาก *Temples and Elephants* by Carl Bock หน้า 163

ฉบับภาษาฝรั่งเศส เล่มขอบทอง (เจ้าของ โกลล พานิชนันท์)

สำหรับลวดลายที่ขา ได้แก่ หนู เมฆหรือลม นกกระจาบ นกแร้ง สิงโต (สิงห์มอม) ค้างคาว ชนิดหนึ่ง (กล่าวกันว่าเป็นพันธุ์ที่หายสูญไปแล้ว) เต็น (ชมดชนิดหนึ่ง) นกกาบบัว เสือ ช้าง ลิง และ หระมาน (หนูมาน)

การสังเกตลักษณะนี้เองที่ทำให้เกิดการจำแนกกลุ่มคนออกจาก “ลาวพุงขาว” ซึ่งหมายถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง เช่น หลวงพระบาง ที่มีประเพณีการสักเพียงแค่บริเวณขา ไม่ได้สักลามขึ้นมาถึงบริเวณท้อง ดังนั้น “ลาวพุงดำ” จึงกลายเป็นชื่อเรียกที่บ่งชี้ถึงกลุ่มวัฒนธรรมที่มีประเพณีการสักที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ก็ได้บันทึกหลักฐานของอัตลักษณ์นี้ไว้อย่างชัดเจน

2. จิตรกรรมวัดภูมินทร์ในฐานะ “บทบันทึกสาธารณะ”

ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ จิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหารวัดภูมินทร์มิได้เป็นเพียงงานพุทธศิลป์เพื่อประดับตกแต่งศาสนสถาน หากแต่ทำหน้าที่เป็น “บทบันทึกสาธารณะ” ที่เป็นพงศาวดารฉบับภาพซึ่งบันทึกเรื่องราวทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองของเมืองน่านในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และสะท้อนถึงอัจฉริยภาพของศิลปินท้องถิ่นและสภาวะการณ์ที่ซับซ้อนของน่านในยุคสมัยนั้น

1) จิตรกรรมและสุนทรียศาสตร์แห่งสกุลช่างน่าน

มรดกจิตรกรรมอันล้ำค่าที่วัดภูมินทร์ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นผลงานชิ้นเอกของศิลปินพื้นถิ่นนามว่า “หนานบัวผัน” ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นจิตรกรเชื้อสายไทลื้อ ผลงานของหนานบัวผันได้ก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะตัวที่นักประวัติศาสตร์ศิลปะจัดให้อยู่ในกลุ่ม “สกุลช่างเมืองน่าน” ซึ่งมีเอกลักษณ์ โดดเด่นแตกต่างจากจิตรกรรมในภูมิภาคอื่นอย่างชัดเจน สุนทรียศาสตร์ของสกุลช่างน่านที่ปรากฏในจิตรกรรมวัดภูมินทร์นั้นมีลักษณะเด่นหลายประการ เช่น การใช้สีหลักเพียงไม่กี่สีอย่างสีแดง ฟ้า และสีขาว ลักษณะการวาดภาพบุคคลที่มีใบหน้ากลมแป้น คิ้วโก่งเรียวดั่งวงพระจันทร์ และการสอดแทรกภาพวิถีชีวิตประจำวัน หรือ “ภาพกาก” หมายถึง ภาพที่สอดแทรกวิถีชีวิตและแฟชั่นของชาวน่านในสมัยนั้น เข้าไปในเรื่องราวชาดกอย่างมีชีวิตชีวา หนานบัวผันจึงไม่ได้เป็นเพียงช่างเขียน แต่เป็นเสมือนนักพงศาวดารและนักมานุษยวิทยาผู้บันทึกวัฒนธรรมของตนเองผ่านปลายพู่กัน การเลือกเน้นรายละเอียดของการแต่งกาย ทรงผม และรอยสักของชาวไทลื้อและคนเมืองน่าน เป็นการประกาศถึงความแตกต่างและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างชัดเจน

2) เรื่องเล่าของเจ้าชายคัทธิธะกุมารชาดกในฐานะอุปลักษณ์ทางการเมือง

เนื้อหาหลักที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ที่สุดของจิตรกรรมวัดภูมินทร์คือ “คัทธิธะกุมารชาดก” ซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาตที่ไม่ปรากฏการวาดเล่าเรื่องในวัดอื่นใดในประเทศ

ไทย การเลือกชาตกที่ไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายเรื่องนี้มาเป็นแกนกลางของงานจิตรกรรม ชี้ให้เห็นว่า การเลือกสรรนี้มิได้เป็นไปโดยบังเอิญ แต่มีความหมายพิเศษซ่อนเร้นอยู่ เมื่อพิจารณาในบริบททาง ประวัติศาสตร์ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น การเลือกชาตกเรื่องนี้คือการแสดงออกทางการเมืองที่แนบเนียน และชาญฉลาด จิตรกรรมเหล่านี้ได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เจ้าผู้ครองนครน่าน ในช่วงเวลาที่น่านกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางการเมืองครั้งสำคัญ คือการที่สยามซึ่งเป็นเจ้าอธิราช ได้ยอมยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงของน่านให้แก่ฝรั่งเศส

โดยภาพแสดงสภาวะการณ์การล่าอาณานิคมของต่างชาติ ในเรื่องราวของ “เจ้าชายกำพรา” ผู้ ต้องออกเดินทางตามหา “พระบิดาผู้ยิ่งใหญ่แต่ห่างไกล” (พระอินทร์) สามารถตีความได้ว่าเป็นอุป ลักษณะที่สะท้อนสภาวะของเมืองน่านได้อย่างเจ็บปวด น่านเปรียบเสมือน “เจ้าชาย” ที่มีเชื้อสายอัน สูงส่ง แต่กลับรู้สึกถูกทอดทิ้งหรือละเลยจาก “พระบิดา” หรือศูนย์กลางอำนาจที่กรุงเทพฯ ในยามที่ต้อง เผชิญกับภัยคุกคามจากมหาอำนาจอาณานิคมตะวันตก การเลือกเล่าเรื่องชาตกนี้จึงอาจเป็น “เสียงคร่ำ ครวญผ่านปลายพู่กัน” ของ เจ้าผู้ครองนครน่าน เป็นการวิพากษ์วิจารณ์เชิงสัญลักษณ์ที่ส่งสารออกไปได้ อย่างทรงพลังโดยไม่ต้องใช้ถ้อยคำที่เสี่ยงต่อการถูกลงโทษจากอำนาจส่วนกลาง จิตรกรรมฝาผนังจึง กลายเป็น “บทบันทึกที่ซ่อนเร้น” ที่สื่อสารความรู้สึกทางการเมืองอันซับซ้อนผ่านเรื่องราวทางศาสนา

3) เส้นห์ของ “ภาพกาก”

เส้นห์อันเป็นเอกลักษณ์ของจิตรกรรมวัดภูมินทร์ยังอยู่ที่ “ภาพกาก” หรือฉาก ชีวิตประจำวันจำนวนมากที่หนานบัวผันได้สอดแทรกไว้ทั่วทั้งผนังวิหาร ภาพเหล่านี้ทำให้จิตรกรรม มีสถานะเป็นคลังข้อมูลทางชาติพันธุ์วรรณนาที่ทรงคุณค่ายิ่ง เราสามารถมองเห็นภาพการแต่งกายที่ เป็นเอกลักษณ์ของสตรีชาวไทลื้อ เช่น การนุ่งผ้าขึ้นลายน้ำไหล การประกอบอาชีพต่าง ๆ ไปจนถึง ประเพณีการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว

ภาพที่ 7 ตัวอย่างภาพชาวต่างชาติ

ที่น่าสนใจไปกว่านั้นคือ จิตรกรรมเหล่านี้ยังบันทึกภาพการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกไว้อย่างชัดเจน ผ่านภาพวาดของชาวต่างชาติ ทั้งชาวตะวันตก จีน และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ภาพเหล่านี้ท้าทายความทรงจำของนานในฐานะเมืองปิดที่โดดเดี่ยว และแสดงให้เห็นว่าในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 นานเป็นชุมทางการค้าและเป็นพื้นที่แห่งการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่มีพลวัตแห่งหนึ่งในภูมิภาค

3. ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันและการรับรองโลกทัศน์แบบผาน

“ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน” หรือ “ภาวะพึ่งพากัน” หมายถึง ความสัมพันธ์ใกล้ชิดและยาวนานระหว่างสองสิ่งขึ้นไป โดยแต่ละฝ่ายอาจได้รับประโยชน์ หรือฝ่ายหนึ่งได้ประโยชน์ แต่อีกฝ่ายไม่เสียประโยชน์หรืออาจมีฝ่ายหนึ่งเสียประโยชน์ คือ การสักราลาย (บทบันทึกบนเรือนร่าง) กับจิตรกรรมผานัง (บทบันทึกสาธารณะ) ซึ่งพบว่าจิตรกรรมไม่ได้ทำหน้าที่เพียง “สะท้อน” ความเป็นจริงทางสังคม แต่มีบทบาทเชิงรุกในการ “รับรอง” และ “ให้ความชอบธรรม” แก่ประเพณีการสักและโลกทัศน์แบบผานที่อยู่อเบื้องหลัง ได้แก่

1) จิตรกรรมในฐานะพื้นที่แห่งการรับรองและให้ความชอบธรรม

บทบาทหลักของจิตรกรรมในบริบทนี้ คือ การให้การรับรองทางวัฒนธรรมแก่ประเพณีการสักราลายของชาวนาน หลักฐานที่สนับสนุนข้อสรุปนี้มาจากการนำเสนอภาพบุคคลสักลายในเชิงบวกและให้เกียรติอย่างสม่าเสมอ ซึ่งภาพไม่ได้ถูกวาดให้เป็นตัวละครชายขอบ ผู้ร้าย หรือบุคคลชั้นต่ำ แต่กลับปรากฏในฐานะตัวละครหลักที่สง่างาม เช่น “ปุมาน” ในฉากโรมานติกอันโด่งดัง ทหารหาญผู้กล้าในเรื่องราวชาดก หรือเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตปกติอันดีงามในภาพฉาก การเลือกนำเสนอภาพในลักษณะนี้เป็นการประกาศอย่างชัดเจนผ่านสื่อศิลปะว่า การสักราลายเป็นคุณสมบัติที่น่าชื่นชมและเป็นที่ยอมรับในสังคมนานในยุคนั้น

2) ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันของผีและพุทธ

การนำเสนอลักษณะของความเชื่อดั้งเดิมเรื่อง “ผี” และอำนาจเหนือธรรมชาติ คือ รอยสักป้องกันภัย มาประดับไว้บนร่างกายของตัวละครในเรื่องเล่าทาง “พระพุทธศาสนา” ซึ่งถูกวาดขึ้นภายในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของพระวิหาร ถือเป็นการประกาศอย่างเป็นทางการว่าระบบความเชื่อทั้งสองไม่ได้ขัดแย้งกัน แต่เป็นองค์ประกอบที่เกื้อหนุนกันในโลกทัศน์ของชาวล้านนา จิตรกรรมผานังจึงทำหน้าที่สลายความตึงเครียดที่อาจเกิดขึ้นระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และสร้างโลกทัศน์ที่เป็นเอกภาพและเป็น อัตลักษณ์ของชาวนานอย่างแท้จริง สำหรับชาวบ้านในอดีตที่เข้ามาในพระวิหาร จะเห็นภาพที่ยืนยันว่าการเป็นชาวนานที่สมบูรณ์ต้องมีรอยสักสอดคล้องและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

4. ความทรงจำทางวัฒนธรรมและการตีความใหม่ในยุคสมัยใหม่

ประเพณีการสักขาลายซึ่งเป็น มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กำลังเผชิญกับความเสี่ยงที่จะเลือนหายไปตามกาลเวลา

1) ปัจจุบันความนิยมในการสักขาลายลดลงอย่างมาก แต่ยังคงพบได้ในผู้สูงอายุ 80 ปีขึ้นไป อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ค่านิยม และอิทธิพลจากวัฒนธรรมภายนอก เพราะการสักขาลายถือว่าเป็นเรื่องของนักเลงอันธพาล ทำให้เกิดทัศนคติเชิงลบ นอกจากนี้ความเจ็บปวดและระยะเวลาที่ยาวนานในการสักก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่นิยมปฏิบัติสืบต่อกันมา ปรากฏการณ์นี้สามารถวิเคราะห์ได้ในฐานะ “อัตลักษณ์ที่กำลังเลือนหาย” และอาจนำมาสู่การสูญสิ้นของประเพณีนี้ คือการสูญสิ้นของกระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นชายผ่านพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน และยังหมายถึงการเสื่อมค่าของทุนทางสัญลักษณ์ที่เคยผูกติดอยู่กับรอยสักในอดีต

2) บทบาทที่เปลี่ยนไปของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้

แม้ในสถานะที่มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของการสักขาลายกำลังจะสูญสิ้นไป คุณค่า แต่ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (จิตรกรรมฝาผนัง) ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงหน้าที่อย่างมีนัยสำคัญคือ จากเดิมที่จิตรกรรมเคยทำหน้าที่เป็น “บทบันทึกสาธารณะ” ที่สะท้อนและรับรองวัฒนธรรมที่ยังมีชีวิตอยู่ได้กลายมาเป็น “คลังข้อมูลทางวัฒนธรรม” และ “ผู้พิทักษ์ความทรงจำ” ที่หาได้ยากยิ่งภาพจิตรกรรมเหล่านี้กลายเป็นหลักฐานชั้นต้นที่ช่วยให้คนรุ่นหลังสามารถศึกษาและทำความเข้าใจประเพณีที่กำลังจะสูญสิ้นไปได้ เมื่อผู้ปฏิบัติประเพณีลดจำนวนลงจนใกล้จะหมดไป สิ่งที่เหลืออยู่คือ “ร่องรอย” หรือ “ตัวแทน” ของประเพณีนั้นๆ ซึ่งในที่นี้ คือ ภาพจิตรกรรมฝาผนังอันงดงามของวัดภูมิินทร์

3) เครื่องหมายและการตีความ “ปูม่านยาม่าน” ใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์

ภาพ “ปูม่านยาม่าน” หรือ “กระซิบรักบันลือโลก” เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของพลวัตนี้ ปัจจุบันภาพปูม่านยาม่านได้ถูกตีความใหม่ให้กลายเป็นเครื่องหมายของความรักโรแมนติกสากล เพื่อตอบสนองต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและสายตาของคนภายนอก กระบวนการนี้เกิดขึ้นจากการที่ความหมายดั้งเดิมของภาพ ซึ่งเชื่อมโยงอย่างแน่นแฟ้นกับ “บทบันทึกบนเรือนร่าง” และบริบททางวัฒนธรรมชาวน่านโดยเฉพาะ ความเป็นชายชาตรี สถานะ อัตลักษณ์กลุ่ม ได้เลือนหายไปพร้อมกับประเพณีการสัก การเลือนหายของความหมายดั้งเดิมนี้ได้สร้าง “สุญญากาศทางความหมาย” ทำให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่ต้องการเรื่องเล่าที่เข้าใจง่ายและเป็นสากลได้เข้ามา “เติมเต็ม” สุญญากาศนั้นด้วยความหมายใหม่คือ “รักอมตะ” ซึ่งเป็นแนวคิดที่สามารถทำการตลาดได้ง่ายกว่ามาก

ปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าความหมายทางวัฒนธรรมไม่ได้หยุดนิ่ง แต่ถูก “ผลิต” และ “บริโภค” ใหม่อยู่เสมอตามบริบทของยุคสมัย และยังชี้ให้เห็นถึงความตึงเครียดพื้นฐานในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ระหว่างการธำรงรักษาความถูกต้องทางประวัติศาสตร์กับการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ

บทสรุป

จากการศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์จิตรกรรมสักขาลายวัดภูมินทร์ กับความเชื่อทางศาสนา” พบว่า ประเพณีการสักขาลายและจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์มีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันภายใต้ “โลกทัศน์แบบพหุสสาร” ของวัฒนธรรมล้านนา-น่าน การสักขาลายเป็น “บทบันทึกบนเรือนร่าง” และมรดกที่จับต้องไม่ได้ ทำหน้าที่เป็นทั้งพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นชาย เครื่องสร้างอัตลักษณ์และเป็น “ทุนทางสัญลักษณ์” ที่สร้างสถานะทางสังคม ขณะเดียวกันจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ซึ่งเป็น “บทบันทึกสาธารณะ” และมรดกที่ จับต้องได้ ไม่เพียงบันทึกวิถีชีวิตและการเมืองของน่าน แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการ “รับรองและให้ความชอบธรรม” แก่ประเพณีการสัก ความสัมพันธ์นี้เห็นได้จากการที่จิตรกรรมนำเสนอภาพคนสักขาลายอย่างให้เกียรติในเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนาและในฉากชีวิตประจำวัน (ภาพภาค) เป็นการประกาศว่าความเชื่อเรื่องพุทธและผี ที่สะท้อนผ่านรอยสักสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน

ในยุคปัจจุบันที่ประเพณีการสักขาลายกำลังเลือนหายไป จิตรกรรมฝาผนังได้เปลี่ยนหน้าที่จาก “กระจกสะท้อนสังคม” มาเป็น “คลังข้อมูลทางวัฒนธรรม” ขึ้นสุดท้าย พลวัตนี้เห็นได้ชัดจากภาพ “ปูม่านยาม่าน” ที่ความหมายดั้งเดิมซึ่งเชื่อมโยงกับความเป็นชายชาตรีและอัตลักษณ์ “ลาวพุงดำ” ได้เลือนหายไป และถูก “ผลิตซ้ำ” ในความหมายใหม่ของ “รักอมตะ” เพื่อตอบสนองการท่องเที่ยว ปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าความหมายทางวัฒนธรรมไม่เคยหยุดนิ่งและถูกสร้างขึ้นใหม่อยู่เสมอ

ข้อเสนอแนะ

- 1) ควรมีการทำวิจัยภาคสนามเพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีความรู้เกี่ยวกับประเพณีการสัก ก่อนที่องค์ความรู้จะสูญหายไป
- 2) ควรมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบจิตรกรรมฝาผนังในวัดอื่น ๆ ของจังหวัดน่านและเมืองอื่น ๆ ในล้านนา เพื่อให้เห็นภาพรวมของวัฒนธรรมการสักในระดับภูมิภาค
- 3) ภาครัฐกิจและการท่องเที่ยว สามารถนำองค์ความรู้ เรื่องลวดลายที่เป็นอัตลักษณ์ เช่น “ตัวมอม” มาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ในเศรษฐกิจสร้างสรรค์ หรือพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ลึกซึ้ง
- 4) สถาบันการศึกษาและสื่อ สามารถนำเนื้อหาไปพัฒนาเป็นสื่อการเรียนรู้ นิทรรศการหรือสารคดี เพื่อเผยแพร่ความรู้และสร้างความภาคภูมิใจในมรดกท้องถิ่น

รายการเอกสารอ้างอิง

- กมลวรรณ พงษ์กุล และปณต นวลใส. (2566). การออกแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกที่สะท้อนอัตลักษณ์
สักรายกลุ่มชาติพันธุ์ไท จังหวัดกาฬสินธุ์. *วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี*, 6(3), 42-55.
- กฤษฎา พรหมเวช และปรัชญา ชุมนาสี. (2567). การสักรายในฐานะซอฟต์แวร์ของไทย.
วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์, 43(1), 175-194.
- ชมรมฮักตัวเมือง, ล้านนาคำเมือง, และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม. (2565,
22 ธันวาคม). *การสักราย ตามความเชื่อของ “ชาวล้านนา” ที่หลายคนอาจไม่ทราบมาก่อน*.
มติชนสุดสัปดาห์. https://www.matichonweekly.com/column/article_615097
- ธวัชชัย ปุณณลิมปกุล. (ม.ป.ป.). การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง. ใน *ปุมประวัติวัดภูมินทร์* (น. 49-78).
บ้านไมตรี พับลิชชิง.
- นวลคำ ขะยอมแดง. (2567, 23 กุมภาพันธ์). *ประวัติศาสตร์สังคมพุทธวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่เมืองและ
ชนเมืองเชียงใหม่: หม้อหลอมรวมไปใหญ่ในกระแสธารทุนนิยม การพัฒนาเมืองและผู้คนที่
หลากหลาย*. ล้านนาเอร์นิวส์. <https://www.lannanews.com/23022567-02/>
- บ๊อค, คาร์ล. (2529). *ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง* (เสถียร พันธรั้งสี และอัมพร ทีชะระ, ผู้แปล).
ศิลปวัฒนธรรม.
- รังสรรค์ จันทรลาย. (2561). *สักรายล้านนา (ฉบับปฐมบรรพ)*. นพกฤต งานพิมพ์.
- รังสรรค์ จันทรลาย. (2564). *สักรายล้านนา (ฉบับทุติยบรรพ)*. นพกฤต งานพิมพ์.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2564). *รายละเอียดกิจกรรม เสวนาวิชาการ สักราย:
ศิลปะแห่งศรัทธาบนเรือนร่าง*. <https://www.sac.or.th/portal/th/activity/detail/432>
- สมเจตน์ วิมลเกษม. (ม.ป.ป.). ภาษาล้านนา: อักษรศาสตร์ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์.
ใน *ปุมประวัติวัดภูมินทร์* (น. 79-122). บ้านไมตรี พับลิชชิง.
- สายสม ธรรมธิ และสุรศักดิ์ ป้อมทองคำ. (2542). ข้าวยา ข้าวลาย. ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย
ภาคเหนือ* (เล่ม 4, น. 2051). สยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- สำนักงานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน. (ม.ป.ป.). *สักราย*. กรมศิลปากร.
<https://www.finearts.go.th/nanmuseum/view/36323-สักราย>

- อ้ายเต็ง. (ม.ป.ป.). *สักขาลาย: สัญลักษณ์ลูกผู้ชาย*. โพสต์จิง. <https://picpost.postjung.com/391258.html>
- Bock, C. A. (1986). *Temples and elephants: Travels in Siam in 1881–1882*. Oxford University Press.
- Central European University. (n.d.). *Concept and history of cultural heritage*. Cultural Heritage Studies. <https://culturalheritagestudies.ceu.edu/concept-and-history-cultural-heritage>
- Easy Sociology. (n.d.-a). *Pierre Bourdieu's symbolic capital in sociology*. <https://easysociology.com/general-sociology/pierre-bourdieu-symbolic-capital-in-sociology/>
- Easy Sociology. (n.d.-b). *Rites of passage*. Sociology of Identity. <https://easysociology.com/sociology-of-identity/rites-of-passage/>
- Hall, S., & du Gay, P. (1996). *Questions of Cultural Identity*. London: Sage Publications.
- Nopadon, J. (2015, October 22). *Semiology and signification*. Johnnopadon.blogspot.com. <https://johnnopadon.blogspot.com/2015/10/semiology-and-signification.html>
- Tanthakosai, A. (n.d.). *[Photographs]*. Facebook. <https://www.facebook.com/dpgmaster>